

CZU: 323.22(574)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.6565468>

PROTESTELE DIN KAZAHSTAN LA ÎNCEPUTUL ANULUI 2022: CAUZE ȘI IPMLICAȚII PENTRU ASIGURAREA SECURITĂȚII REGIONALE

Carolina BUDURINA-GOREACII

Universitatea de Stat din Moldova

La începutul lunii ianuarie 2022 Kazahstanul se confruntase cu cele mai grave proteste stradale pe care le-a văzut țara de la obținerea independenței în urmă cu trei decenii. Explozia de instabilitate provocase îngrijorare semnificativă pentru cei doi vecini puternici ai Kazahstanului: Rusia și China. Țara își vinde majoritatea exporturilor de petrol către China și este un aliat strategic-cheie al Moscovei. O creștere bruscă a prețului combustibilului auto la începutul anului a declanșat primele proteste într-un oraș petrolier izolat din vest. Însă acestea s-au răspândit în mai multe localități, care au intrat în vizorul întregului guvern autoritar.

În acest articol ne propunem să analizăm cauzele declanșării protestelor de la începutul anului 2022 în Kazahstan, precum și evoluția, rezultatele și implicațiile la nivel intern și extern pe care le-ar avea aceste evenimente pentru securitatea regională.

Cuvinte-cheie: proteste, Kazahstan, gaz petrolier lichefiat, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă, reforme, provocări, implicații.

KAZAKHSTAN PROTESTS AT THE BEGINNING OF 2022: CAUSES AND IMPLICATIONS FOR ENSURING REGIONAL SECURITY

In early January 2022, Kazakhstan faced the worst street protests the country has seen since gaining independence three decades ago. The explosion of instability caused significant concern for Kazakhstan's two powerful neighbors: Russia and China. The country sells most of its oil exports to China and is a key strategic ally of Moscow. A sharp rise in car fuel prices at the beginning of this year sparked the first protests in an isolated western oil town. However, they spread to several localities, which came under the scrutiny of the entire authoritarian government.

In this article, we aim to analyze the causes of the outbreak of protests in early 2022 in Kazakhstan, as well as the evolution, results and implications, internally and externally, that these events would have for regional security.

Keywords: protests, Kazakhstan, liquefied petroleum gas, Collective Security Treaty Organization, reforms, challenges, implications.

Introducere

Kazahstanul a devenit independent odată cu destrămarea fostei Uniuni Sovietice la începutul anilor 1990. Dintre cele cinci republici din Asia Centrală care și-au câștigat independența, Kazahstanul este cel mai mare și bogat stat. Se întinde pe un teritoriu de dimensiunea Europei de Vest și se află deasupra rezervelor colosale de petrol, gaze naturale, uraniu și metale prețioase. Pe lângă vastele sale terenuri arabile Kazahstanul are peste 5.000 de zăcăminte de resurse minerale, estimate la zeci de trilioane de dolari [1]. Este printre primii 10 exportatori mondiali de cereale și făină. Populația țării este de aproximativ 19 milioane și circa jumătate din ea are sub 30 de ani, iar o pătrime – sub 15 ani. Kazahstanul are cea mai mare economie a regiunii (WB 2019: 181,6 miliarde USD).

Dar, în timp ce bogățiile naturale ale Kazahstanului au ajutat la cultivarea unei clase de mijloc solide, precum și a cohortei substanțiale de magnați ultrabogați, totuși țara se confruntă cu un șir de dificultăți financiare. Salariul mediu lunar național este puțin sub 600 USD. Sistemul bancar a căzut pradă unor crize profunde precipitate de creditele neperformante. Totodată, corupția este larg răspândită.

În același context, în ultimii doi ani progresul economic a fost afectat din cauza prețurilor scăzute la hidrocarburi, a cererii reduse a transportatorilor de energie și, mai ales, a pandemiei de COVID-19. Ca și în alte părți ale lumii, din cauza COVID-19 oamenii sunt stresați nu doar economic, ci și psihologic. Se raportează că inegalitatea economică, concentrarea bogăției în mâinile unui grup oligarhic, corupția și lipsa oportunităților pentru tineri de a-și îmbunătăți situația financiară par să fie printre motivele economice care au dus la izbucnirea protestelor actuale.

Pe lângă factorii economici există și motive de ordin politic care alimentează nemulțumirea poporului în Kazahstan. De la obținerea independenței, Nursultan Nazarbayev a rămas președinte al țării în mod continuu

timp de aproximativ 30 de ani, până când și-a dat demisia în 2019, la vârsta de 78 de ani. Actualul președinte Qasym-Jomart Tokayev este considerat ales de fostul președinte [2], deși a câștigat alegerile prezidențiale din 2019.

Fostul președinte, în pofida demisiei din funcție, a continuat să exercite influență deținând diferite funcții-cheie de putere, inclusiv de șef al Consiliului Național de Securitate și al partidului de guvernare Nur Otan. Se părea că guvernul post-Nazarbayev reprezenta mai mult o continuitate decât schimbare față de dispensa precedentă, până de curând. Supărarea protestatarilor s-a îndreptat și către partidul Nur Otan și către fostul președinte.

Au trecut trei ani de când Tokayev a devenit noul președinte. Concentrarea sa inițială pe reforme a generat speranță în rândul poporului kazah. Cetățenii din Kazahstan doreau schimbări accelerate în țara lor odată cu schimbarea președintelui după trei decenii.

Mitingul care a declanșat cea mai recentă criză a avut loc în orașul petrolier din vest Zhanaozen. Resentimentele au crescut demult în zonă din cauza că bogățiile energetice ale regiunii nu au fost gestionate corect în rândul populației locale.

Există o istorie a protestelor în aceeași regiune. Aproximativ un deceniu în urmă, în mai 2011, muncitorii petrolieri din orașul Zhanaozen au intrat în grevă cerând salarii mai mari și condiții de muncă decente, ocupând piața orașului. Greva a continuat până când poliția a decis deschiderea focului pe 16 decembrie, ucigând peste 15 persoane și rănind multe altele. Se pare că întrebările ridicate de oameni în cadrul demonstrațiilor anterioare cu privire la starea lor de existență încă se răsfrâng și vor continua să fie exprimate de către aceștia sub diferite forme, în cazul în care ele nu vor fi abordate în mod satisfăcător de către autoritățile din Kazahstan. Demonstrațiile au devenit mai frecvente în această țară începând cu anul 2014. Ele au fost catalizate de o gamă din ce în ce mai largă de probleme de ordin politic, social, ecologic etc. Spre exemplu, în anul 2016 au avut loc manifestații organizate în urma adoptării unei legi a terenurilor litigioase. Din nou, în 2019, protestele au continuat după alegerile controversate care i-au asigurat puterea lui Tokayev, însă niciodată la această scară.

Rezultate și discuții

Când șoferii din vestul Kazahstanului au aflat în ziua de Anul Nou (2021) că s-a dublat costul umplerii rezervorului de benzină, aceștia au coborât din mașini și au început să protesteze. Creșterea drastică a prețului în Zhanaozen pentru gazul petrolier lichefiat (GPL), care este folosit de mulți ca alternativă ieftină la gaz, a declanșat o mișcare care a scos oamenii să manifesteze în toată țara, sprijinind protestarii din Zhanaozen.

Zhanaozen este un oraș petrolier, populația căruia a crescut în ultimii ani la aproximativ 160.000 de locuitori, ca parte a boom-ului energetic din Kazahstan. Protestarii care au manifestat în ziua de Anul Nou au spus că prețul unui litru de GPL în Zhanaozen a fost de aproximativ 50 tenge pe parcursul anului 2021, dar a început să crească spre sfârșitul anului undeva la 79-80 tenge (aproximativ 0,19 dolari), apoi au sărit la 120 tenge (aproximativ 0,27 USD) la 1 ianuarie 2022. Această creștere este semnificativă, deoarece circa 90% dintre locuitorii regiunii au vehicule ce folosesc gaz lichefiat.

Ca rezultat al creșterii prețurilor zeci de oameni au ieșit pe străzile din Zhanaozen în după-amiaza zilei de 2 ianuarie 2022, iar până seara câteva sute de drumuri au fost blocate, fiind solicitată o reducere imediată a prețului la GPL. Totodată, un grup de protestatari a postat un mesaj video guvernatorului regiunii Mangystau Nurlan Nogayev și președintelui Qasym-Jomart Tokayev, cerând ca prețul să fie redus. Oameni din alte orașe din Mangystau, astfel ca: Akshukyr, Shetpe, Kyzyl Tobe, Fort Shevchenko și Tyschchybek, au postat videoclipuri în susținerea protestatarilor. Alți cetățeni din orașele Kuryk și Zhetybay au protestat și ei în sprijinul celor din Zhanaozen.

Pe 3 ianuarie, celor câteva zeci de protestatari din Zhanaozen, care au petrecut noaptea afară ca să continue protestul, li s-au alăturat din nou sute de oameni. Mulți din orașul Aqtau, de pe coasta Caspică, au manifestat, de asemenea, în susținerea protestatarilor din Zhanaozen. Alți aproximativ 100 de oameni au venit în orașul Aqtobe pentru a-și manifesta solidaritatea cu protestarii.

Proteste au avut loc și în capitala țării, Nur-Sultan, în orașul Almaty, unde aproximativ 20 de persoane au fost reținute. Poliția din Nur-Sultan, Almaty și din orașul Shymkent s-a mobilizat pentru a preveni mitingurile organizate în susținerea protestatarilor din Zhanaozen. Totodată, au apărut probleme de acces la Internet care au fost raportate în toate cele trei orașe, iar Telegram, WhatsApp și Messenger erau deja indisponibile în seara zilei de 3 ianuarie.

Tot în seara zilei de 3 ianuarie 2022, prim-ministrul Askar Mamin a lansat o declarație în care spunea că toate benzinăriile din regiunea Mangystau au primit ordin să reducă prețul la GPL de la 120 tenge la 85-90 tenge pentru un litru, în acest sens fiind formată și o comisie guvernamentală care să analizeze situația socio-economică din regiune.

Demonstrațiile au devenit violente în Almaty, fosta capitală, pe data de 4 ianuarie, în ciuda inversării controversatei creșteri a prețurilor și a demisiei guvernului, deoarece protestatarii au distrus o statuie a lui Nursultan Nazarbayev, fondatorul țării, în orașul Taldikorgan. Acele evenimente au reamintit imediat revoluțiile de „culoare” și revoltele arabe. Unii chiar au sugerat că ceea ce s-a întâmplat în Kazahstan, o țară bogată în petrol și tradițional stabilă, ar putea crea un „efect de domino” în alte state din apropiere, precum Turkmenistan, Uzbekistan și Kârgâzstan. Alții au inventat termenul „primăvară turcească” pentru a face paralele între situația din Kazahstan și exemplele trecute. Între timp, mulți s-au întrebat dacă Statele Unite sau Rusia ar putea fi responsabile pentru protestul care a devenit violent destul de repede. Prin extensie, ei au explicat ceea ce s-a întâmplat cu referire la „activitățile militanților care au fost instruiți în străinătate” și „autoritarismul, eșecul reformei, corupția, stratificarea și monopolul familiei Nazarbayev asupra economiei kazahe”.

Într-unul dintre apelurile adresate publicului pe data de 05 ianuarie 2022 Tokayev a promis că va continua reformele cât mai curând posibil. Cu toate acestea, remarcile sale mai „tăioase” spre sfârșitul zilei au sugerat că va merge pe un drum mai represiv. Pentru că protestele stradale erau lipsite de focalizare, fusese greu de văzut cum acestea vor lua sfârșit [3]. În acest context, au fost dislocate în număr mare poliția și Garda Națională. Mulțimea care s-a îndreptat spre Primăria din capitala comercială, Almaty, a fost întâmpinată de mari falange de poliție antirevoltă și de transportoare blindate de personal. Forțele de ordine au folosit gaze lacrimogene și grenade paralizante pentru a opri protestele, în timp ce oameni necunoscuți în civil din Almaty au început să atace ofițerii de poliție și clădirile publice, jefuind și magazine. Numărul celor ieșiți în stradă de această dată a fost prea mare. În timp ce clădirile guvernamentale au fost atacate în mai multe orașe mari, președintele Qasym-Jomart Tokyaev a întreprins un șir de măsuri. Acesta a renunțat la creșterea prețului la gaze [4]. A fost acceptată, de asemenea, demisia cabinetului de miniștri, fiind format un nou guvern [5]. Președintele a promis și punerea în aplicare rapidă a unor măsuri de bunăstare.

Cu toate acestea, pe măsură ce protestele au continuat și deveneau violente, guvernul a fost nevoit să aplice forța. Acțiunile au început a fi privite de guvern ca atacuri teroriste, fiind astfel declarată stare de urgență și permițându-se ulterior a fi folosite armele. În acest context, președintele Tokayev i-a acuzat pe protestatari că sunt „teroriști instruiți în străinătate”, care sunt motivați financiar să fie puciști.

Ulterior, guvernul a declarat că a fost o tentativă de lovitură de stat [6]. Fostul șef al Serviciului de informații interne al țării, Karim Massimov, care este considerat apropiat al fostului președinte Nursultan Nazarbayev, a fost arestat sub acuzația de trădare [7]. Pe măsură ce violențele se răspândeau, Tokayev l-a demis pe Nazarbayev din funcția de șef al Consiliului Național de Securitate și pe membrii familiei lui Nazarbayev din guvern, punând sfârșitul erei Nazarbayev, care până acum a fost asociată cu stabilitatea și dezvoltarea în cea mai mare țară din Asia Centrală, o dimensiune aproximativă a Europei de Vest.

Protestele la scară mare au fost propulsate în primul rând de participarea clasei de mijloc, care a fost cel mai grav afectată de creșterea prețului la GPL, deoarece acesta este un combustibil important pentru vehiculele din Kazahstan. În timp ce creșterea prețului la GPL a fost declanșatorul crizei sociale, cauzele care stau la baza sprijinului în masă au fost perspectivele economice adverse din ultimii câțiva ani, inegalitățile sociale vizibile în creștere și resentimentele față de acumularea puterii politice și a bogăției economice de către familia și grupul Nazarbayev.

Descriind demonstrații drept teroriști, președintele Tokayev a făcut apel la ajutor către Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), o alianță militară regională din șase țări, inclusiv Rusia. El a justificat apelul la intervenție externă susținând că protestatarii acționau la comanda grupărilor teroriste internaționale. În același context, președintele Tokayev a cerut ajutor pentru zdrobirea revoltei, iar OTSC a fost de acord să trimită un număr nespecificat de forțe de menținere a păcii. De menționat că OTSC a refuzat în trecut o cerere similară în Kârgâzstan, însă de data aceasta a trimis circa 2.500 de soldați în Kazahstan pentru „a proteja instalațiile vitale”.

Joi, 6 ianuarie 2022, se estimase deja că zeci de protestatari au fost uciși în atacurile asupra clădirilor guvernamentale. Cel puțin o duzină de polițiști au fost uciși, inclusiv unul fiind decapitat. Au existat și încercări de a asalta clădiri în Almaty în timpul nopții, iar zeci de atacatori au fost lichidați.

Deși președintele a declarat la 7 ianuarie 2022 că ordinea constituțională a fost în mare parte restabilită, forțelor de securitate li s-a permis „să tragă fără avertisment” [8]. Totodată, Tokayev a anunțat că acei soldați străini ai OTSC vor rămâne în țara sa „pentru o perioadă scurtă și limitată de timp”. Oficialii din Statele Unite și din Uniunea Europeană și-au exprimat, la rândul lor, „grava îngrijorare” cu privire la dislocarea trupelor ruse în Kazahstan. Ministerul de Interne confirmase la acea zi moartea a 18 ofițeri de securitate și a 26 de „infractori înarmați”. În plus, alți 353 de cetățeni au fost răniți.

Solicitarea de asistență din partea OTSC indică faptul că Tokayev s-a simțit foarte amenințat. Având în vedere că forțele de securitate trecuse de partea protestatarilor, el s-ar fi temut că va pierde controlul asupra situației de pe străzi.

În ceea ce privește motivul pentru care Moscova, ca cea mai puternică voce politică și militară din OTSC, a fost de acord să disloce trupe în Kazahstan, când nu a făcut acest lucru pentru Kârgâzstan în fața tulburărilor etnice și a unei cereri de ajutor în 2010, răspunsul este, probabil, multiplu. În primul rând, Moscova a devenit din ce în ce mai nervoasă cu privire la protestele stradale din țară și din țările vecine, cum ar fi cele care au dus la înlăturarea fostului președinte al Ucrainei Victor Ianukovici în 2014 și cele care au cerut înlăturarea lui Oleksandr Lukashenko din Belarus din 2020. În măsura în care Kremlinul se teme că o mișcare similară s-ar putea construi în Kazahstan, factorii de decizie de acolo au fost, cu siguranță, motivați să ajute din răspuțeri să o distrugă.

Între timp, Rusia devine din ce în ce mai activă pe arena globală – cel mai evident, în zonele de război din Siria și Ucraina, dar și în alte regiuni, cum ar fi Africa Centrală, în scopul de a-și demonstra puterea și influența pe care o deține în propria sa vecinătate. Kazahstanul a oferit Kremlinului o oportunitate de a-și demonstra fiabilitatea în sprijinul prietenilor și partenerilor la nivel global și capacitatea sa de a rezolva problemele de securitate la nivel local, un mesaj către Occident că Rusia este aici conducătorul, așa cum a fost atunci când a izbucnit conflictul în Nagorno-Karabakh în 2020. În mod similar, s-ar fi calculat că ajutându-l acum pe Tokayev l-ar păstra pe el și pe aliații săi „sub tutela” Moscovei pe termen lung, în pofida angajamentului de lungă durată al Kazahstanului de a avea o politică externă echilibrată cu Rusia, statele occidentale și cu China.

Este posibil ca alți membri ai OTSC să fi avut propriile lor motivații. În ciuda corupției și a distribuției inegale a bogăției, Kazahstanul se bucură de venituri mai mari decât vecinii săi. Astfel, tulburările de acolo tind să-i deranjeze pe liderii acelor vecini. După cum a spus Helene Thibault de la Universitatea Nazarbayev, „din perspectivă regională, aceste tulburări ar putea trimite un mesaj de avertizare autorităților tadjikistane și uzbekistane că cetățenii lor ar putea fi la un pas de a se angaja în acțiuni similare”. Deși Uzbekistanul nu este membru al OTSC, decizia Tadjikistanului de a contribui cu forțe de menținere a păcii poate fi un semn că speră la un ajutor similar în cazul unor tulburări viitoare.

Trupele OTSC, odată dislocate, s-au angajat în primul rând în asigurarea securității statice în aeroporturi. Ca atare, rolul lor a fost în mare parte simbolic – o manifestare a sprijinului Moscovei pentru guvernul lui Tokayev. Acestea fiind spuse, prezența lor poate să fi contribuit și la prevenirea defectelor forțelor de securitate. Mai mult, președintele kazah anunțase că trupele OTSC vor începe să se retragă pe 13 ianuarie și, deja a doua zi, o parte erau pe cale de ieșire.

În calitate sa de președinte rotativ al Organizației Statelor Turce, președintele Recep Tayyip Erdoğan i-a spus omologului său kazah că „a fost alături de Kazahstan împotriva rebeliunii” și s-a oferit să împărtășească cu Tokayev „tot felul de cunoștințe tehnice și experiență”. Cu condiția ca situația să fie luată sub control într-o oarecare măsură, Kazahstanul trebuie să-și facă temele – inclusiv să pună în aplicare reforme pentru a face distribuția veniturilor mai echitabilă – pentru a se asigura că acele demonstrații, înrădăcinate în transformarea socioeconomică a țării, nu evoluează în acte persistente de terorism.

Fiind o țară în care au investit companii rusești, americane, chineze și alte companii străine, Kazahstanul nu poate aborda problemele în izolare. Din contra, sub președinții Nazarbayev și Tokayev Kazahstanul a ajuns să fie cunoscut pentru politica sa externă multidimensională care urmărea un echilibru între Rusia, Statele Unite și China. Rămâne de văzut cum vor afecta cele mai recente evoluții acea politică externă, care a acordat atenția cuvenită Turciei și lumii turcești. Cu alte cuvinte, dislocarea trupelor ruse în Kazahstan a deschis, încă o dată, discuția cu privire la influența Moscovei asupra acestei țări. Unii experți evidențiază că președintele rus Vladimir Putin nu vede Kazahstanul ca pe o țară reală, rușii constituind 20% din populație, în timp ce naționaliștii ruși cer anexarea parțială a Kazahstanului. Mai mult, alții au susținut că agenda lui Putin față de fostele republici sovietice (inclusiv Ucraina, Georgia și Belarus) s-a manifestat în Kazahstan [9].

Este semnificativ faptul că niciunul dintre vecinii Kazahstanului nu dorește instabilitate în țară. În ultimii ani, cooperarea și integrarea regională a luat amploare, iar Kazahstanul a sprijinit acest proces. La nivel practic, această țară urmărește o politică „multivectorală” și este membră a diferitor inițiative regionale politice, de securitate și conectivitate, inclusiv a Organizației pentru Cooperare de la Shanghai (OSC), Organizației Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), Uniunii Economice Eurasiatice (UEE), Comunității Statelor Independente (CSI), Coridorului de Transport Internațional Nord-Sud (CTINS) și a Inițiativei Chinei Centura și Drumul.

Odată cu suspendarea Internetului și a rețelelor mobile pe data de 3 ianuarie, existase o blocare a informațiilor, cu o interpretare diversă a evenimentelor. În continuare prezentăm trei cauze principale care se consideră că au dus la declanșarea protestelor.

1. Protestele au fost instigate de interese străine. În Kazahstan, unii consideră că protestele au fost provocate de liderul opoziției în exil, Mukhtar Ablyazov, care admite că partidul său Alegerea Democrată a Kazahstanului se află în spatele cel puțin a unor proteste organizate în Kazahstan. Alții cred că jafurile și violența au fost instigate de agenții Rusiei pentru a provoca implicarea OTSC și au făcut parte din planul vicelan al Rusiei de a recrea scenariul de „reunificare” a Crimeei în provinciile de nord ale Kazahstanului, care în timpul perioadei sovietice au fost transferate administrativ Republicii Sovietice Kazahstan.

Următoarele două interpretări sunt exprimate în termeni de lupte interne pentru putere.

2. Tokayev a preluat controlul asupra agențiilor de securitate și a activelor economice controlate de clanul lui Nazarbayev. Prin eradicarea alegerilor competitive și a opoziției politice legitime, regimul lui Nazarbayev a făcut din violență singurul mecanism disponibil de schimbare politică. Protestele de la începutul lunii ianuarie 2022 sunt izbitor de asemănătoare cu protestul sovietic de la Almaty împotriva președintelui Partidului Comunist, numit de Moscova, Gennadiy Kolbin. În 1986 țara era îngrozită de protestele în masă și de suprimarea brutală de către armata sovietică. Mulți credeau că acele proteste au fost instigate de conducerea republicană pentru a discredita persoana numită de Moscova și a o înlocui cu un lider local: președintele Consiliului Republican de Miniștri, Nursultan Nazarbayev.

De asemenea, protestele actuale ar fi putut duce la o lovitură de stat în interiorul regimului împotriva clanului lui Nazarbayev. Demiterea lui Nazarbayev de către Tokayev din funcția de președinte al Consiliului de Securitate și a lui Karim Massimov din funcția de șef al Comitetului de Securitate Națională (fostul KGB) susțin explicația de acaparare a puterii. Zvonurile din rețelele de socializare spun că Nazarbayev este mort, dar canalul Telegram Orda.kz a raportat că fostul președinte a fugit din țară. Absența lui de la fața locului este foarte suspectă. Zvonurile sunt întărite de propaganda regimului trecut, care îl prezenta pe Nazarbayev drept garantul stabilității.

3. *Oligarhii din cercul apropiat al familiei lui Nazarbayev, Kairat Satubaldyuly și Timur Kulibayev, au încercat să-l îndepărteze pe Tokayev de la conducerea țării.* Sunt cei care cred că Tokayev a fost în ofensivă. Deturnarea protestelor pașnice din Almaty de către forțele armate violente și rapoartele despre decapitari în stil islamist ale polițiștilor capturați au provocat speculații cu privire la implicarea cercului interior al lui Nazarbayev.

În anul 2019, Kairat Satybaldyuly, un cunoscut simpatizant wahhabi, miliardar și nepotul lui Nazarbayev, a încercat să înregistreze un partid politic islamic, dar acesta a fost blocat de autorități. Kairat este un mare acționar în infrastructura de telecomunicații. El este, de asemenea, fratele lui Samat Abish Satybaldyuly, primul vicepreședinte al Băncii Naționale a Kazahstanului, care a fost demis de Tokayev pe 5 ianuarie și închis pe 7 ianuarie 2022. Sunt cele mai puternice figuri ale clanului Uly Zhus și mulți cred că au fost acoperiți și pregătiți de Nazarbayev ca potențiali succesori.

Observatorii interni au considerat prețurile la GPL o decizie nesăbuită din partea Ministerului Energiei și a asociației industriale conduse de ginerele lui Nazarbayev, Timur Kulibayev. În 2011, demiterea lui Kulibayev din funcția de șef al Holdingului de Stat Samruk-Kazyna, care controlează cele mai mari companii ale țării și aproximativ 40% din economia națională, a fost considerată o pedeapsă pentru gestionarea greșită a protestelor muncitorilor din Mangystau. Astăzi, controlul lui Kulibayev se extinde asupra sectorului petrolului și gazelor naturale. Dacă Kulibayev a orchestrat „GazMaidan” pentru a câștiga capital politic, el ar fi calculat greșit disponibilitatea lui Tokayev de a apela la ajutorul armatei ruse pentru a zdrobi războiul clanurilor. S-ar putea să nu știm niciodată dacă creșterea prețurilor a fost o gafă epică sau o mișcare atent calculată a unui lider de clan.

Indiferent de luptele elitelor pentru putere, nemulțumirile economice, inegalitatea uluitoare și corupția pe scară largă rămân sursele majore de sentiment antigvernamental. Cu prețurile volatile ale petrolului, fuga

uluitoare de capital și dependența continuă de piața rusă, Kazahstanul este în pragul revoluției sociale. Dislocarea trupelor de menținere a păcii OTSC a putut restabili ordinea, dar a pus și o haină național-patriotică asupra nemulțumirilor socioeconomice. Tokayev a trădat suveranitatea țării, iar rușii s-au cufundat în sânge în timpul protestelor kazahilor împotriva dictaturii corupte. Așa își vor aminti kazahii evenimentele din ianuarie 2022.

Evidențiem că majoritatea grevelor din anul 2021 au avut loc în regiunea Mangystau, în special în orașul Zhanaozen. Muncitorii din sectorul petrolier, dar și angajații din industriile asociate au fost cei care au intrat cel mai des în greve. Totodată, lucrătorii din domeniul sănătății și al transportului public au încetat temporar să iasă la muncă până când cererile acestora să fie îndeplinite. Unii protestatari au cerut ca prețul la GPL să fie în jur de 50 de tenge pentru un litru, însă autoritățile nu doreau să scadă atât de mult prețul. Șeful Departamentului Energie, Locuințe și Servicii Comunale din Mangystau, Berdibek Kartbayev, a declarat că „prețul anterior de aproximativ 60 de tenge pentru un litru nu se va întoarce, deoarece costul de producere a GPL este acum de aproximativ de la 70 până la 85 de tenge pentru un litru și apoi există costuri suplimentare de întreținere, funcționare și de transport. Kartbayev a spus că costul mediu al unui litru de GPL în Kazahstan este în prezent de aproximativ 110 tenge.

Pe de altă parte, consilierul independent din cadrul Ministerului Energiei din Kazahstan Olzhas Baidildinov a vorbit despre prețul mediu al GPL pentru Kazahstan și a întrebat de ce ar trebui făcute excepții pentru oamenii din Zhanaozen. Baidildinov a spus că salariul mediu lunar în Kazahstan este ceva mai mare de 250.000 tenge (aproximativ 575 dolari) și a susținut că „salariul mediu în Mangystau în al treilea trimestru al anului 2021 constituise circa 346.542 tenge (797 dolari)”, în timp ce în Zhanaozen a fost de aproximativ 1.160 dolari. „Cetățenii din Zhanaozen primesc de două ori mai mult decât salariul mediu din țară, dar vor să plătească în jumătate mai puțin față de ceilalți din Kazahstan”, a menționat Baidildinov.

În timpul grevelor din 2021 de la Mangystau, muncitorii pretindeau că au câștigat mult mai puțin de 505.000 de tenge pe lună, în unele cazuri mai puțin de 100.000 de tenge, iar mulți dintre ei se află în locuri în care sunt prezente substanțe chimice toxice și doresc o plată suplimentară pentru condițiile de muncă periculoase. Regiunea Mangystau este, de asemenea, în principal deșert și aproape totul, inclusiv apa, trebuie adus din alte orașe, ceea ce face prețurile mai mari din cauza costurilor de transport.

Deoarece protestul nu se limitase doar la o singură industrie sau grup de industrii, acesta deja devenise mai problematic pentru autoritățile kazahe. Cererea de prețuri mai mici pentru GPL s-a răspândit în întreaga societate și nu doar în părțile de vest ale Kazahstanului. Existau deja semne că problemele economice care stârnise tulburări se transformau deja în proteste politice. Astfel, unii dintre protestatarii din Zhanaozen cereau ca oamenii să obțină dreptul de a-și alege liderii locali, deoarece la moment aceștia sunt numiți în funcție și nu aleși de popor [10]. Suprimarea vocilor critice a fost de multă vreme o normă în Kazahstan. Orice persoană care aspira să se opună guvernului era fie reprimată, marginalizată sau cooptată. În cea mai mare parte a istoriei recente a Kazahstanului, puterea a fost ținută în mâinile fostului președinte Nursultan Nazarbayev. Acest lucru s-a schimbat în 2019, când acesta l-a schimbat la conducere pe aliatul său, Tokayev, drept succesor. În calitatea sa de șef al Consiliului de Securitate care supraveghează serviciile militare și de securitate, Nazarbayev a continuat să păstreze o influență considerabilă asupra țării.

O evoluție importantă a fost dislocarea forțelor OTSC pentru a stabiliza situația din Kazahstan. Ministerul Apărării din Kazahstan a spus că dislocarea trupelor OTSC a fost „la timp și eficientă”. Acesta a adăugat că contingentul de menținere a păcii a servit cu demnitate, păzind aeroportul din Almaty, depozitele militare și alte facilități strategice vitale, asigurând securitatea completă a acestora [11]. Forțele OTSC au părăsit Kazahstanul. A fost pentru prima dată când organizația a făcut o intervenție militară într-o țară membră, indicând dorința acesteia de a asigura stabilitatea în regiune. Situația Afganistanului din vecinătatea Asiei Centrale nu este stabilă încă, iar problemele din Kazahstan creează îngrijorări pentru toți membrii OTSC. Din Asia Centrală, Kârgâzstanul și Tadjikistanul, care este un vecin cu Afganistan, sunt de asemenea membri ai OTSC.

În cele din urmă, seria de evoluții neașteptate a atras atenția politică și mediatică extinsă din întreaga lume, deoarece Kazahstanul a fost considerat o țară stabilă din punct de vedere politic și un model de dezvoltare economică de succes în regiune. Protestele centrate pe economie ale oamenilor din regiunea îndepărtată producătoare de petrol din vest s-au transformat în proteste larg răspândite, deoarece motivul imediat a fost legat de o populație mai mare, care a devenit un punct de raliu. Caracteristica unică a protestului a constat în aceea că nu a fost condus de niciun lider sau grup politic identificat. Dintr-o perspectivă regională, acest lucru evidențiază încă o dată necesitatea unui mecanism regional de securitate activ în Asia Centrală.

În continuare vom face referință la unele diferențe dintre protestele din Kazahstan și altele organizate în regiune. Astfel, protestele din Kazahstan diferă de mișcările recente din Belarus, Ucraina și Kârgâzstan și de „revoluțiile de culoare” anterioare din Georgia și Ucraina prin faptul că par a fi în mod fundamental fără lideri. Celelalte proteste au fost stimulate de alegeri contestate. Acestea au avut în frunte lideri politici, precum Miheil Saakashvili în Georgia sau Svetlana Tihanovskaia în Belarus sau, ca și în Kârgâzstan, au apărut pe fundalul unui sistem politic contestat constant. Dar în Kazahstan, unde sistemul politic a fost complet curățat de orice alternativă semnificativă la partidul de guvernare și liderii săi, nicio facțiune politică sau lider nu a jucat un rol vizibil pe măsură ce protestul s-a răspândit, aparent fără coordonare.

În ceea ce privește amploarea protestelor, experții afirmă că acestea au crescut în ultimii ani. Mai mult decât atât, ca și alte câteva țări din regiune, Kazahstanul s-a trezit prins într-un ciclu de tulburări și represii. Atunci când promisiunile frecvente de reformă, precum cele făcute recent de Tokayev, nu sunt respectate, ele tind să fie urmate mai întâi de proteste, iar apoi de violențe împotriva protestatarilor din partea agențiilor de securitate și poliție nereformate, în timp ce nemulțumirile rămân neabordate sau în cel mai bun caz mai puțin acoperite.

Activizarea din ce în ce mai mare a protestelor reflectă, de asemenea, frustrarea față de conducerea de tranziție din 2019, care a adus câteva figuri politice noi, dar a menținut și vechea elită politică. Deoarece puterile-cheie au fost împărțite între facțiunile de elită, noul sistem a fost în mod inerent marcat de conflicte intra-elite. Elitele concurente în mod constant au fost, de asemenea, mai puțin predispuse să convină asupra reformelor promise, exacerbând frustrarea economică din partea lucrătorilor. Între timp, stagnarea economică, creșterea bruscă a datoriilor de consum, creșterea migrației interne, pandemia, protestele tot mai mari și creșterea inegalității au făcut ca instituțiile slăbite să se confrunte cu teste semnificative.

Cu două săptămâni înainte de începerea protestelor, Dmitriy Mazorenko, redactor la revista „Vlast”, și-a exprimat indignarea, menționând că „Guvernul actual nu este unul competent, fără politici sociale concrete. Totodată, ori de câte ori există o criză, guvernul autoritar al Kazahstanului dă vina asupra proceselor globale, motive care nu sunt controlate. Totuși, deciziile în această țară au fost luate de o singură familie timp de 30 de ani”.

Perioada ce urmează în Kazahstan este una provocatoare, dar și plină de speranțe pentru poporul kazah. În trecut, autoritățile au răspuns protestelor printr-o combinație de represii și reformă, îmbinând arestările protestatarilor cu noi programe de asistență socială. Deocamdată, par să procedeze după același plan, deși la scară mai mare.

Guvernul Tokayev recent remanierat speră, de asemenea, că eliberarea lui Nazarbayev și a unora dintre rudele și aliații săi mai proeminenți de îndatoririle oficiale va atenua frustrarea publicului față de conducerea țării. Pe 11 ianuarie 2022, noua administrație a lui Tokayev a promis că va pune capăt monopolului legal notoriu asociat fiicei celei mai mici a lui Nazarbaev, care a colectat „taxe ecologice” exorbitante pentru vânzările de mașini. El a anunțat, de asemenea, planurile de a înființa un fond de avere pentru „Poporul din Kazahstan” care să colecteze „donații” de la marile corporații ce au prosperat pe timpul conducerii lui Nazarbayev pentru a plăti serviciile sociale. Tokayev a mai promis că în septembrie vor fi anunțate schimbări politice majore, deși nu a oferit detalii. Totodată, guvernul urmează să adopte „unele măsuri pentru a-i ajuta pe oamenii simpli cu asigurarea condițiilor de viață mai bună, cum ar fi: împrumuturi, utilități și plăți sociale”.

Există însă multe motive pentru a crede, că schimbările fundamentale ale sistemului politic sau ale contractului social nu sunt în funcțiune. Tokayev și-a consolidat controlul asupra forțelor de securitate internă, dar nimic altceva nu s-a schimbat. Cele mai importante active economice ale țării rămân în mâinile unei minorități minuscule, care va lupta pentru a-și menține puterea. Noul guvern numit instaurat în grabă are câteva fețe noi printre o mulțime dintre cele vechi, chiar dacă într-o configurație ușor diferită.

Între timp, popularitatea lui Tokayev ar putea fi în pericol în urma reacțiilor vocale la adresa atât a invitației trupelor ruse, cât și a încurajării personalului de securitate de a folosi forța extremă împotriva cetățenilor kazahi. Ca atare, el ar putea, după cum spune proverbul din Asia Centrală, să fie „prins între două incendii”. Pentru a câștiga publicul înapoi și pentru a preveni un alt ciclu de proteste, el trebuie să urmeze reformele promise. Dar cu cât acele reforme amenință elitele rivale, cu atât mai mult pot încerca să-l submineze sau să-l înlăture.

Astfel, mulți dintre cei care au participat la demonstrații pașnice sau le-au documentat se tem că în loc de reformă vor fi mai multe represii. Înregistrând mii de arestații, guvernul nu a anunțat nimic despre modul în care va decide cine va fi sancționat cu amenzi administrative minore și cine va fi acuzat de terorism. Mulți se tem că organizatorii civici ar putea intra în această din urmă categorie.

Pe măsură ce Kazahstanul implementează noi politici și determină ce se întâmplă cu mulți dintre cei pe care i-a arestat, organizațiile internaționale și occidentale ar trebui să continue să facă presiuni asupra guvernului Tokayev pentru a divulga informații despre protestatarii pașnici uciși și pentru a pune capăt acuzărilor jurnaliștilor care difuzau informații despre mersul evenimentelor, precum și despre alți cetățeni reținuți în mod arbitrar.

Dacă, totuși, un efect al acestor proteste este de a atrage mai multă atenție internațională asupra Kazahstanului, atunci se impune mai multă prudență. Experții observă că spațiului politic al Kazahstanului îi lipsește prezența partidelor politice alternative, lideri influenți ai grupurilor civice și activiști, precum cei din Ucraina sau Kârgâzstan. În același timp, susținătorii din străinătate care doresc să ofere asistență utilă vor trebui să urmeze indicațiile locale [12].

În cele din urmă, vom face referință la unele implicații interne și externe pe care le poate avea Kazahstanul în urma protestelor din ianuarie 2022. Situația devine normală. Totuși, se așteaptă ca guvernul să accelereze reformele politice, economice și sociale cu rezultate tangibile. De ceva timp, se pare că schimbarea persoanelor în funcții-cheie, inclusiv în guvern și în partidul de guvernare, continuă. Sunt în desfășurare schimbări „profunde” în pozițiile guvernamentale, inclusiv în ramurile executive și legislative [13]. Președintele Tokayev este acum președinte al Consiliului de Securitate al Kazahstanului și a fost ales în unanimitate ca președinte al partidului Nur Otan. Alikhan Smailov este acum noul prim-ministru, în timp ce Koshanov este noul șef al Majilis, camera inferioară a Parlamentului. Erlan Karin a fost numit secretar de stat al Kazahstanului cu un mandat extins. Procesul de tranziție și consolidare este în desfășurare.

În ciuda faptului că Kazahstanul este privit drept un exemplu de stabilitate economică într-o regiune plină de incertitudini, totuși disparitățile economice larg răspândite vor predomina în țară. Statisticile guvernului indică faptul că salariul mediu este echivalent cu 570 USD pe lună, dar potrivit *The New York Times* marea majoritate a oamenilor câștigă mult mai puțin decât atât. Venitul pe cap de locuitor a fost de aproximativ 9.000 USD în 2020, potrivit Băncii Mondiale. Pentru o economie dependentă de exporturile de hidrocarburi, fluctuațiile prețurilor la petrol și pandemia de coronavirus vor continua să aibă un impact negativ, reducând nivelul de trai al oamenilor, în special al clasei de mijloc.

Mai mult, de ani de zile Kazahstanul a atras investiții străine directe substanțiale datorită percepției de a fi cea mai stabilă țară din regiune din punct de vedere economic și politic. Cu instabilitatea politică actuală, aceste investiții ar putea fi greu de obținut, adăugând astfel provocări guvernului și oamenilor.

Natura autoritară a regimului kazah și procesul aparent dezordonat de predare a puterii de către Nazarbayev au dus la ceea ce mulți observatori au simțit – la o dualitate a centrelor de putere, alimentând și mai mult resentimentele publice împotriva lui Nazarbayev și a familiei sale. Tokayev este văzut ca un aliat apropiat al lui Nazarbayev, ales fără prea multă opoziție politică. Acest lucru îi va complica, cel puțin inițial, lucrurile, lăsând mult mai puțin spațiu de manevră, având în vedere că nu este cel mai carismatic lider și că există o ambivalență publică substanțială în privința lui.

Pe plan extern, implicațiile primare se referă la prețurile fluctuante la petrol și uraniu. Kazahstanul reprezintă aproximativ 40% din livrările globale de uraniu și conține aproximativ 30 de miliarde de barili (3%) din rezervele globale de petrol. În urma protestelor, prețurile la uraniu au crescut cu aproximativ 8% în ziua de 7 ianuarie, crescând de la 42 de dolari la 45,25 dolari. În mod similar, prețurile la petrol au crescut și ele cu aproximativ 2 la sută pe 6 ianuarie, pentru ca a doua zi să scadă ușor. Situația destabilizatoare continuă ar afecta în mare măsură livrările și prețurile, determinând și țările dependente de import să caute furnizori alternativi.

Spre deosebire de majoritatea celorlalte țări, Rusia are, de asemenea, mize suplimentare în această situație, deoarece împarte o graniță de 7.600 de kilometri cu Kazahstanul, care practic nu are control la frontieră, deoarece ambele țări sunt membre ale Uniunii Economice Eurasiatice.

Prin urmare, în cazul în care tulburările susțin orice fel de schimbare de regim în țară, aceasta ar putea afecta cu ușurință relațiile cu Rusia. Naționaliștii veniți la putere ar putea vedea creșterea discriminării împotriva minorității ruse puternice de 3,5 milioane din Kazahstan, care cuprinde 20% din populație. Dacă forțele radicale capturează puterea, atunci Rusia ar trebui să se asigure că aceste elemente nu se vor revărsa pe teritoriul său.

Aceste preocupări explică probabil promptitudinea cu care OTSC a răspuns la cererea lui Tokayev de a instaura forțele pentru a stabili situația. Prezența trupelor OTSC în Kazahstan va avea, de asemenea, probabil un impact semnificativ asupra politicii externe multivectoriale a Kazahstanului de până acum [14].

Concluzii

Protestele din ianuarie 2022 inițiate în orașul Zhanaozen s-au extins rapid în alte părți ale țării, inclusiv în capitala Nur-Sultan. Cu toate acestea, cel mai afectat a fost Almaty, cel mai mare oraș, centru comercial și

fosta capitală, unde au fost vizate simboluri ale autorității de stat, inclusiv reședința prezidențială, biroul primarului, secțiile de poliție și, de asemenea, birourile partidului de guvernare Nur Otan. În cadrul protestelor, 225 de persoane, inclusiv 19 personal de securitate, au fost ucise și peste 4.500 au fost rănite, conform cifrelor oficiale [15].

Protestele s-au transformat într-o problemă politică și de securitate majoră pentru țară. Cea mai mare teamă a kazahilor ține de anexarea Kazahstanului de către Rusia care ar putea părea destul de reală astăzi. Anexarea totală a unei țări fără ieșire la mare cu un PIB pe cap de locuitor sub nivelul Rusiei nu pare, totuși, o mișcare deosebit de promițătoare. Da, prezența trupelor rusești în Kazahstan poate spori poziția internă și internațională a Moscovei. Supraviețuirea regimului lui Tokayev depinde acum de Rusia, care îi va întări și mai mult loialitatea față de președintele Vladimir Putin. Incitarea viitoare a sentimentului anti-rus în Kazahstan poate deveni încă o țintă a propagandei șovine a Kremlinului [16].

Referințe:

1. *President of the Republic of Kazakhstan, Republic of Kazakhstan*. Publicat la 16.01.2022 [on-line] https://akorda.kz/en/republic_of_kazakhstan/kazakhstan [Accesat: 03.03.2022]
2. Aydogan M. *Kazakhstan's president elected head of ruling party*. Publicat la 28.01.2022 [on-line] <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/kazakhstan-president-elected-head-of-ruling-party/2488100> [Accesat: 14.02.2022]
3. *Explainer: What's Behind Unrest Rocking oil rich Kazakhstan* Publicat la 06.01.2022. [on-line] <https://www.voanews.com/a/explainer-what-s-behind-unrest-rocking-oil-rich-kazakhstan-/6385201.html> [Accesat: 12.03.2022]
4. *Government meets protesters' initial demands in Kazakhstan*. Publicat la 06.01.2022 [on-line] <https://www.rt.com/russia/545308-kazakhstan-government-meets-protesters-demands/> [Accesat: 30.01.2022]
5. Pamuk D. *Kazakh government resigns amid nationwide protests*. În: *Anadolu Agency*. Publicat la 05.01.2022 [on-line] <https://www.aa.com.tr/en/world/kazakh-government-resigns-amid-nationwide-protests/2465511> [Accesat: 25.01.2022]
6. *Kazakhstan unrest was coup attempt, says president*. Publicat la 10.01.2022. [on-line] <https://www.bbc.com/news/world-asia-59900738> [Accesat: 25.01.2022]
7. *Kazakhstan arrests ex-intelligence agency chief for treason*. Publicat la 08.01.2022 [on-line] <https://www.dw.com/en/kazakhstan-arrests-ex-intelligence-agency-chief-for-treason/a-60366569> [Accesat: 25.01.2022]
8. *Kazakhstan. Events of 2021*. Publicat la 13.04.2022. [on-line] <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/kazakhstan> [Accesat: 15.02.2022]
9. *Possible outcomes of the Kazakhstan protests*. Publicat la 10.01.2022. [on-line] <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/possible-outcomes-of-the-kazakhstan-protests> [Accesat: 17.03.2022]
10. BRUCE, P. *Protests Erupt In Kazakhstan After Gas Prices Double on new Year's Day*. Publicat la 04.01.2022. [on-line] <https://www.rferl.org/a/kazakhstan-fuel-protests-protests/31639462.html> [(Accesat: 8.03.2022)]
11. *CSTO peacekeeping forces complete withdrawal from Kazakhstan*. Publicat la 19.01.2022. [on-line] <https://qazaqtv.com/en/news/society/16748-csto-peacekeeping-forces-complete-withdrawal-from-kazakhstan> [Accesat: 30.01.2022]
12. *Behind the Unrest in Kazakhstan*. Publicat la 14.01.2022. [on-line] <https://reliefweb.int/report/kazakhstan/qa-behind-unrest-kazakhstan> [Accesat: 22.02.2022]
13. AKHMETKALI, A. *New Government Comes Into View After Sweeping Political Reshuffle in Kazakhstan*. Publicat la 22.02.2022, [on-line] <https://astanatimes.com/2022/02/new-government-comes-into-view-after-sweeping-political-reshuffle-in-kazakhstan/> [Accesat: 05.02.2022]
14. *The domestic and international significance of protests in Kazakhstan*. Publicat la 10.01.2022. [on-line] <https://www.orfonline.org/expert-speak/the-domestic-and-international-significance-of-protests-in-kazakhstan/> [Accesat: 18.01.2022]
15. *Death toll in Kazakhstan riots reaches 225, over 4,500 injured*. Publicat la 15.01.2022. [on-line] <https://tass.com/world/1388627> [Accesat: 30.01.2022]
16. *Riots in Kazakhstan*. Publicat la 07.01.2022. [on-line] <https://www.ponarseurasia.org/riots-in-kazakhstan/> [Accesat: 15.03.2022]

Date despre autor:

Carolina BUDURINA-GOREACII, doctor în științe politice, lector universitar, Facultatea de Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: carolina.budurina@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2406-4212

Prezentat la 21.03.2022